կամաց կամաց համարձակեցաւ, պատէն գրակալը անցաւ, գրակալէն տղուն վրայ, և մինչև տղուն այն թևը որ աղեղը կը շարժէր: Հոն զգածեալ և բաբախող սրտիւ՝ ուշ կը դնէր մօտանց:

Այսպէս լռութեան մէջ երաժիշտն իր ունկնդիրն ունէր. և անոր տեսութեանը առջին՝ ոգին կրկին կը բորբոքէր, աշխոյժը եռապատիկ կը վառէր:

Դժբաղդաբար տղան որդեգրեալ էր: Օր մը որ մայրը տղուն խցիկը երաժշտասէր մը կը մտցընէր, տեսաւ տղուն թևին վրայ այն զգայուն էակը. հողաթափի անակնկալ հարուածով մը, ակնթարթի մը մէջ ունկնդիրը ոչընչացուց...:

Տղան անզգայ՝ կանկլին վրայ ինկաւ. երեք ամիս հիւանդ պառկեցաւ, և գրեթէ մահուան դուռը հասաւ:

Հ. Ե. Գ. ԻՍԱՎԵՐՏԵՆՑ

Կը շարունակուի:

ԵՐՈՒԱՆԴ[1]

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԴԵՐԱՍԱՆՔ

ԵՐՈՒԱՆԴ	ՍՄԲԱՏ
ԱՐՏԱՇԷՍ	ԱՐԳԱՄ
ԵՐՈՒԱԶ	ՄԻՀՐԱՆ
ՏՈՒՐ	ՋԱՐԵՀ

ՋՕՐԱԿԱՆՔ

Տեսարանն է յԵրուանդաշատ:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՏՈՒՐ, ՄԻՀՐԱՆ

Տր. Փութացի գալ այսր առ իս, մի՞ ինչ յամեսցէ: (Միհրան գնայ): — Մտախուղ կալեալ է զմիտս արքայի և զաւագանւոյն. ոչ կարեն նշմարել եթէ նենգաւոր է առաքինութիւն որ ըստ չափ ելանէ:... Իսկ զիա՞րդ. բաբախես դու սիրտ իմ աներկիւղ. էր մտեր 'ի ծով թէ երկընչէիր 'ի հողմոց. մոռացա՞ր զոր այնչափ վարդապետեցարն յինէն եթէ ուղեկից են միմեանց բաղդ և յանդգնութիւն: Եւ զի՞նչ. միթէ մատուցէ Տուր զգլուխն վիշապազուն՝ պաճարապէս լռութեամբ զանազգին Երուանդայ ձգել սամետէս. միթէ ո՞չ դարձուցէ զակն հայել յարտասուս և լսել զհեծութիւն մանկանց Թորգոմայ, զորոց զբնիկ թագաւորութիւն եկեալ յափշտակեաց վայրենիս այս աննշան, և տակաւին ոչ դադարէ հանել սպանդ անողորմ իւրոյ փառամոլ ախտին զընտիրս աշխարհին: Ա՛հ, տակաւին յաչս իմ խաղան արեանցն վտակք որ գնային այսօր պատեալ 'ի բոսոր զգաշտ Երուանդեան: Իմ թէ և ծնունդ անծանօթ, վիշապազանց գիտեմ զիս որդի, և ոչ անարգ ինչ մասն մեծի աշխարհիս և արքայութեան յաստուածոցն պահեալ 'ի խանձարրոց 'ի կոտորածէ եղբարց իմ երկուց. ա՛հ իմ հարազատք, գուցէ և դուք

1 Առաջինկայ ողբերգութիւնս մեր Բագրատունի քերթողահօր երիտասարդական հասակին գրաւորական նախընծաց արդիւնքներէն մէկն է, զոր պակասաւոր յայտ դատելով չէ ուզած ապագայից ձգել, այլ պատառեր ու այրեր է. բայց ինչպէս նոյն ժամանակ իրեն յառաջացեալ աշակերտքն ողբերգութեանն ընդհանուր պակասաւորութեանցն հետ մեծամեծ գովելի յատկութիւններ, և քան զամենն աւելի մեծ հայկաբանութիւն տեսնելով կցկտուր մասերը քովէքով բերեր ու ամբողջը ձևացուցեր են դարձեալ, նոյնպէս տեսութեամբ մենք ալ հիմա՝ ոչ գործոյն առհասարակ արուեստ և ողբերգութեան կանոնաց դէմ վրիպանքը մոռնալով, այլ իմաստալից ու վառվռուն ճարտարութեան գեղեցիկ ոճը գիտելով ուզեցինք խնդրող բանասիրաց փափաքը կատարել տպագրութեամբ ալ զայն 'ի լոյս ընծայելու, հեղինակին լաւլայն հռչակաւորութիւնն ալ մեզի հետ ունենալով. վասն զի վերջերս իմացած էր ու գիտէր, առանց մասնաւոր աշխատութիւն ընելու, իբր 'ի հուր դատած երկասիրութեանը ծածուկ ձեռօք ապրած ըլլալը:

ընդ որդիս Սանատրկոյ՝ անօրէն բռնաւորին սրով խողխողեցայք. և ձեր այսօր խնդրեսցի վրէժ: Սարսիր, բռնաւորդ, ՚ի բողոք ահարկու արեան անմեղաց. միթէ ոչ գուցէ ոք այսոցիկ ակն վրէժխնդիր յամենահայեաց բուլից աստեղաց: Ցեղակարծ իմն վտարանջութիւն Արգամայ պաղեցոյց ՚ի քեզ զհիթս երակաց, և յոյս մի միայն մնալի վառեալ կայ ՚ի քեզ հաւատարմութեան Տուրայ. մի խաբիր մի. զոր քեզ ՚ի ներքոյ մտերիմ կարծեցեր՝ նա ոչ յապեսցի մինչև այսօր իսկ ընդ հուպ ոչ արբցէ կաթիլ առ կաթիլ զարիւն քո և զսան քո համօրէն. իմ հայրենիքն են այն Աստուած, որում օրէն է զոհել զամենայն:.... Ցաւէ ինձ զի եղբայր նորա Երուազ միայն չէ ՚ի քաղաքիս, թէպէտ և ոչ ինչ կարի ՚ի բացեայ: Տակաւին ոչ գայ Կռնակ... առ գործ մի այսքան օգնականի պէտք են ինձ. բացից սմա զամենայն մենքենայս խորհրդոցս. սա միայն մնաց յայնչափ զօրավարաց՝ յոր կարեմ վստահանալ. զի զկեանս իւր նա այժմիկ յինէն ճանաչէ պարգև ՚ի վտանգէ մարտին, և լուեալ իսկ է իմ բազում անգամ ՚ի բերանոյ նորա տրտունջ զԵրուանդայ:..... Ահաւասիկ է. պինդ կալցուք զերասանակ բանին:

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԵՐՈՒԱԶ, ՏՈՒՐ

Երզ. Արդ գտի զքեզ, քաջդ. ես ո՞ւր խնդրէի և ո՞ւր գտանեմ:

Տր. Ո՞ւր խնդրէիր զիս. ո՞չ Միհրան առաքեաց զքեզ այսր:

Երզ. Ոչ. տեսի ես զնա զի մտանէր տագնապաւ առ արքայ: Այս քանի ժամք են զի ես ինքնին զհետ քո շրջէի. էր զի ՚ի խուռն բազմակոյտ բանակաց զսպասաւորսն հարցանէի զքէն, և էր զի ՚ի դղեակ բերդին զպահակսն. քանզի յայսպիսում տագնապող ժամու ո՞ւր այլ արժան էր խնդրել զքաջդ և զմտերիմ արքայի:

Տր. Խնդամ ընդ անուանդ զոր շնորհէք ինձ ամենեքին. երդուեալ յարև Վահագնի, վաղագոյն քան զյառնել արփւոյն՝ որ արդ ՚ի հանգիստ փութայ՝ գիտասջիք զիս. տակաւին ոչ ճանաչէք զիս. վաղիւ ծանիցի զինչ խորհ կայցէ ընդ Արգամ ապստամբ և ընդ Տուր հաւատարիմ. ո՞չ արդար իցէ ցասումնս, աղէ ասա. այլ նախ զայն. առ ի՞նչ ելեալ էիր զիմ կնի. զի՞նչ բան էր քո առ իս, ասա փոյթ. զի և ես այժմիկ զքէն առաքեցի զՄիհրան. մեծ ինչ իրք են ՚ի լեզուի իմում, ոչ բերեմ ժուժկալել:

Երզ. Այլ մինչև ՚ի սրտէ ծանուցեալ իցեմք միմեանց, զիա՞րդ դու ընդ իս և ես...

Տր. Է՞հ, ոչ անծանօթ ինչ է Կռնակ ՚ի սրտէ ասալի. ո՞ ոք ոչ գիտէ զքեզ մտերիմ զօրավիգն արքայի. ո՞չ ՚ի բազկէ աստի քաջացն Ասորւոց և Պարսից դողացան ոսկերք ՚ի ճակատ մարտի: Թէպէտ և աւուրք ոչ բազում են զի իբրև անծանօթ ոք յայտնեցար քաղաքիս, անուն քո փառօք ընթանայ ընդ հրապարակս և ընդ գունդ սպային: Միայն կամէի իմն՝ թէ որ արտաքոյ այսպէս քաջանուննն է՝ նորա և ներքին մտերմութիւն ընդ իս յայտնագոյն իցէ:

Երզ. Զայդ իսկ և ես ինքն կամէի մերկանալ քեզ. այլ նախ տուր ինձ երդումն հաւատարմութեան լսել զամենայն զոր ինչ լուիցես:

Տր. Երդուեալ ՚ի գլուխ իմ և ՚ի փառս:

Երզ. Աւանիկ և յականջս ձեր հասեալ է դիցն գուժալից պատգամ ելեալ ՚ի Բագարանէ...

Տր. Ա՞յն, յորում հարազատ թշնամեացն հեղանի արիւն:

Երզ. Նոյն ինքն. և արդ զմենջ վճարեալ է ՚ի դիցն անմահից. ՚ի մօտոյ արեամբ մերով լուասցուք զարտօսր երեսաց աշխարհիս. քեզ քաջդ յաւէրժասցին ամք. չես դու ընդ պատուհասիւս. մեր է յանցումն, մեր է դատակնիքս արեան:

Տր. Զի՞նչ կամիցի ասել:

Երզ. Քաւ ինձ երկնչել ՚ի մահուանէ. այլ զի մտերմութեան յինէն խնդրեցեր յառացոյց, միայն աղաչեմ պահել աշխարհիս զյիշատակ Կռնակայ, մանաւանդ թէ զիմ. որոյ թէպէտ և անձն ատելի, այլ ոչ նոյնպէս կարծեմ լինիցի և գործն, եթէ սերմն ինչ առաքինութեան բուսուցանէ ՚ի ծոցին երկիրս Հայոց: Թերևս վաղիւ ՚ի մեծի մարտին մեռանիմ ես. ոչ ես բաւեսցես միւս անգամ ապրեցուցանել զիս. այլ գիտասցես, բարեկամ քաջ, ո՛ մեռանիցի. և եթէ գիակն արիւնաշաղախ կաթի միոյ արտասուաց ՚ի սրտէ քում մէ լինիմ արժանի, գիտասցես զի ոչ զԿռնակ արտասուես, այլ զհարազատ արքայի զԵրուազ արտասուես:

Տր. Բա՛բէ, զի՞նչ ասես. դու ինքն ես Երուազ՝ եղբայր արքայի, քրմապետ ՚ի Բագարան դիցն մեհենից. (Մեկուսի). երեսք իմ մատնեն զիս:

Երզ. Նոյն ինքն իսկ եմ. յիրաւի է, ո՛վ քաջ, այլագունել երեսացդ ընդ կարի յանդգնութիւնս և ընդ վտանգ գործոյս՝ որով զքրմութեանն պատմուճան ընդ զրահիցս փոխանակեցի. սակայն գութ եղբօրն իմոյ արքայի բռնադատեաց զիս ՚ի սոյն. և սէր առաքինութեան և արդարութեան տագնապեցոյց զիս, յափշտակեաց ՚ի լըրումն դիցն պատգամի՝ զորս ես հարցի:

Տր. Ո՞րպէս. ՚ի քէ՞ն ել այն պատգամ ահաւոր. Ե՞րբ և առ ի՞նչ:

Երզ. Լուր. յորէ յորմէ խանծեցաւ կայծակն մարտի ընդ Երուանդ և ընդ Արտաշէս, խիտ առ խիտ սեղանքն բորբոքէին ծխէին անդ ՚ի Բագարան. և ես ՚ի մէջ նոցա հեծութեամբ և դողութեամբ արկանէի աղերս անմահիցն՝ ցուցանել ինձ զելս կատարածին. և ահա ՚ի միում աւուրց որոտացոյց զքառակողմն մեհենին և այսպիսի իմն պատգամ արձակեաց վէհն անմահից.

« Երկրածինք, էր յանդգնիք բանալ ըղձնիք ճակատագրին.
Ա՞կն ունիք ըզգլուխս ձեր թափել ներքուստ ծանօթ բաղդին.
Այն հեղեղք հրափայլ արեանց յերկրէ աստի ոչ ցամաքին,
Թըշնամի հարազատաց թէ չըսպառին ակունք սըրտին »:

Տր. Ոչինչ յայտնագոյնս տվորեցաւ միշտ խօսել Արամազդ:

Երզ. Այնս, և յայտնեցի առագաստեալ խորութիւն բանիցն, եթէ ճշմարտութեամբ ինչ թարգմանն զիս ընկալան ներանց գեք: Այն թշնամի

հարազատք ո՞ այլ ոք իցեն, քան թէ ես և եղբայրն իմ, որ անդատին 'ի բնէ թշնամութեամբ եղեալք ընդ բնիկ թագաւորին մերոյ և ընդ նորա որդիս, և այժմիկ զանազանեալ մարտիս աշխարհս. ոչ այլ ոք, ոչ, մեք միայն եմք պարտաւոր ամենայնի այսոցիկ. հապա, մեռցին անձինք մեր փոխանակ ընդ անմեղացն, այլ քաջութեամբ մեռցին: Զայս խորհեալ՝ մերկացայ ահիւ զքրմութիւնն և զգեցայ զայս զինուորութիւն. այլ 'ի ծածուկ յոյս մի հրապուրէր զիս՝ ձեռն և թիկունս տալ մինչև 'ի մահ 'ի պաշտպանութիւն եղբօրն իմոյ: Անդէն տուեալ զդէմս իմ բարեկամի իմոյ հաւատարմի 'ի քրմութենէն, ելի տագնապաւ ընդ առաջ Երուանդայ այն ինչ դարձելոյ յՈւտէացւոց. որ և յորձանս ինն բանակաց քաղաքի քաղաքի զհետ իւր առեալ ձգէր այսր յԵրուանդաշատ. և այսպէս ընդ առաջինն խառնեցայ զօրագլուխս:

Տր. Արութիւն սրտի մեծ. այլ ո՞չ ինչ արդեօք Երուանդ եղև իրազգած:

Երզ. Բնաւ իսկ ամենևին. այլ անդ 'ի Բագարան ոչ գիտեմ ո՞րպէս սպրդեալ է շնչիւն յազատանի մեհենին. և ահա այն ինչ լինէր մեզ յետ պատերազմիս 'ի քաղաքս մտանել՝ մատուցաւ ինձ նամակ մի, յորում գաղտնիք կան բաղումք:

Տր. Զինչ իցեն, ասա:

Երզ. Բուռն է ինձ այդ, մի ստիպեր զիս. երդմնի արար զիս նամակդ մի ումեք հանել 'ի վեր. բայց քեզ սիրելւոյդ այսչափ միայն. գիտուն է քեզ զի մեր չէր ոք հայր և մայր, այլ այսչափ միայն զի յաւագ տանէ գիտէաք զնոսա. և արդ երկոքեան իսկ դուն, և զհայր մեր 'ի բանակին Արգամայ ասէ:

Տր. Եւ ո՞ այն իցէ:

Երզ. Լուեայ՝ նա զանունն. և այլուստ ինչ ծանօթս առնուլ յանհնարիցն է:

Տր. Բարէ, ապա ընդ հօր քում 'ի կռիւ մատեար դու. և ո՞ գիտէ թէ և սպանեալ իսկ իցէ նա 'ի բաղկէ քումմէ:

Երզ. Ո՞ գիտէ, եղե՛ւկ զենև. առ իմքո՞, անագորոյն գիք, պաշարեցէք այսպէս զանձն իմ գողանալ զնա: Իսկ զինչ առնել էր, բարեկամ քաջ. հայրասպանութիւնս անտոյդ, այլ թէ յայտնէի զանձն իմ կամ 'ի պատերազմէն հրաժարէի, մահ անշուշտ ինձ առաջի կայր. իբրև քրմութեան կամ հայրենեաց մատնիչ և դահիճ մեռանել: Այս երկիւղ էր՝ որ զգուշացուցանէր զիս ցուցանել Երուանդայ զթուղթն թէպէտ և եղբօր. զի առաջին նմա հասանէր զդիցն պահանջել վրէժ. այս էր որ զլեզու իմ 'ի տրտունջ լուծանէր վասն պատերազմիս ընդդէմ արքայի. այս էր որ սակաւիկ մի նահանջէր զիս 'ի ռազմին. ապա թէ ոչ՝ այս բաղուկ և սիրտ 'ի մանկութենէ փորձ են 'ի զէն շարժել՝ և դիմագրաւ ոչ նեռից և սուսերաց, այլ ամէհի գազանացն ժանեաց և ճիրանաց նահատակել: Եւ թէպէտ յասպարիսի անդ բաղում անգամ ընկրկեաց զսուսերս յաւագ իշխանաց անտի, ոչ գիտեմ ո՞րպէս անկաւ ոմն 'ի սմանէ այսօր յԱխուրեան ճակատու. որ ակնարկեալ յիս, յոգւոց ել և բարձաւ 'ի թիկնապահացն մեռեալ եթէ կենդանի ոչ գիտեմ. այլ սիրտ իմ յալեկոծ մրրիկ երերեալ տանջի: Ա՜հ, հայր իմ, եթէ մեռա՞ր արդեօք. եթէ 'ի վերայ այսոցիկ և իբրև հայրասպան դատիցիմ:

Տր. Արդ խելամուտ եմ ամենայնի. ներեա ինձ, քաջազունդ, եթէ ձախողակ ինչ կարծեաք ծփէի զքէն յաղագս դժկամակութեանդ՝ զոր տեսանէի 'ի քեզ:

Երզ. Ներեմ. նա գովութեան մեա այդոցիկ առ յինէն. խորագիտութեամբ հաւատարմութիւն ունել առ արքայի, զանգիտել 'ի նենգութենէ, և զսակ հարկի ծառայութեանն հարկանել. և ներ՝ոումն խնդրել: Բարեկամութիւն թէպէտ և ընդ իս՝ որ գեղեցիկ իմաստից մռայցանս ածէ՝ լուծցի ջրեսցի. այժմիկ ահա ներողութեան ես արժանի. ներեմ քեզ՝ սակայն ոչ այնպէս հեշտեաւ: Իմ ահաւասիկ այս է. տեսցուք և զքոյդ. զինչ էր զի ինդրէիր զիս:

Տր. Զինչ այլ... 'ի վեր քան զոր ակն ունէի... գտանեմ զքեզ. գու քոյով բանիւ կարձեցեր զիմն: Սակայն լուր. գիտիցես արդեօք զի դարձաւ Միհրան 'ի հրեշտակութենէն. և որպէս ինքն իսկ պատմեր ինձ՝ գիր բերեալ է 'ի Հռոմոց. ոչ իշխեաց յայտնել ինձ զամենայն. սակայն ինձ թուի գոյժ է բօթաբեր. արքայ յաւուրս յայսոսիկ է ինչ զի և յիւրոց մտերմացն ծածկէ... ահաւասիկ նա, լուիցուք 'ի նմանէ:

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԵՐՈՒԱՆԴ, ՄԻՀՐԱՆ, ԶԱՐԵՀ և առաջինքն:

Երդ. Աղողորմ բաղդ. ո՜հ գաղտնութեանս. զիս ինքն պատառեմ, քաջդ. սիրտ իմ մոլեգին ոչ հանդարտէ կալ 'ի կայի իւրում. այսպէս նախատել զինև, ոտնհար լինել գաղտամիտ նենգաւորութեամբ:

Տր. Դիւցազունդ, առ իմքո՞ այդ յուզումն կրից 'ի քեզ. մի թագուցաներ 'ի մինչ 'ի հաւատարիմ ծառայիցդ:

Երդ. Զիք ոք այլ հաւատարիմ առ իս. ամենեքին նենգեն ինձ:

Երզ. Ներեա, վեհդ քաջազանց. սրտմտութիւն յաչս քո հարաւ. չեմք մեք Սմբատ կամ Արգամ, չեմք Հելլէն ուխտադրուժ. և ուր Տուր է և Կոռնակ՝ անդ նենգութեան ոչ մնայ տեղի. տես զոյս թշնամանեցեր:

Երդ. Ա՜հ. ոչ Հելլէնք միայն են ուխտանենդ. այլ և յորմէ ոչ կասկածէի՝ Հռովմայեցին դըրժեաց մեզ. այսպէս խաղ առնել զինև. այ դառն արհամարհանաց:

Տր. Զինչ իցէ, զայն ասա, դիւցազունդ:

Երդ. Տակաւին ո՞չ գիտէք. աշխարհ ամենայն արդ լցեալ իցէ անարգանօքս. ժողովուրդ մի ողջոյն զտերն ձեր այպանէ, դարանի զմեզ, և գուք անգիտանա՞ք. ո՞ւր էիք ցայժմ. արք մահու էք ամենեքին:

Երզ. Հաճեսցի արքայ ցուցանել զիրն, և կամակար մեռանիմք. շատ մեծ է կորուսանել զկեանս 'ի շնորհս արքայի:

Երդ. Ահաւասիկ զայս առաքեաց առ մեզ Հռովմայեցին. (յոյսանէ վերոյլն ֆակ). զօրի մերմիսանօք. ոչ կարեմք ասել պարապեցուցանել 'ի զօրաց մերոց քեզ 'ի Թիկունս, փոխանակ ոչ կա-

միմեն տեսելոյ. և զիս կին մի Երազոն անուանէ. և թէ տեղի տուր օրինաւոր թագաւորին՝ զոր որպէս լուաք՝ հալածես. ապա թէ ոչ՝ գիտեմք ում օգնիցեմք:

Տր. Եթէ նա այդպէս զմեզ անգոսնեաց՝ մեք առաւել ևս արհամարհեսցուք զնա անփոյթ առնելով: Եւ զի՞նչ. միթէ մի 'ի մեծազօր թագաւորացն Ասիոյ 'ի մտիցն արկեալ օգնութեան կարօտացի. միթէ Պարթևք՝ Հռոմայ յաղթիչս խոնարհեսցին. քաւ 'ի քէն, դիւցազունդ, անխառութիւն այդպիսի:

Երդ. Զայդ յայնժամ էր մեզ պանծալ՝ երբ բովանդակ աշխարհ թագաւորութեանս ընդ իմով ձեռամբ էր. իսկ արդ լարաբաժին եղև յապստամբաց աստի:

Միհ. Իսկ արդ մեք սակա՞ւ ինչ իցեմք. մեր արդ իւրաքանչիւր տասնպատիկ են անձինք՝ տասնպատիկ մեռանել 'ի վերայ դիւցազինդ և աշխարհի. ո՞չ լաւ իցէ սակաւն և հաւատարիմ քան զբազում կեղակարծ:

Երդ. Սակայն ընդ նոսա է վայրագասուն յելուզակն Սմբատ. որ և կախարդասար խորամանկութեամբն զառածեալ խարդաւանեաց ընդ իւր զարին Արգամ՝ զիմոյ բանակի շաինգն կայծական. չկամէի հաւատալ զնա տիրադրուժ դաւաճան. չգիտեմ որպիսի ինչ գութ բարբառի միշտ յիս 'ի վերայ նորա: Մինթէ գիտացէ՞ նա գիւթել և զամենատես ակն աստուածոց, և կամ խուսել ձողոպրել 'ի մօտալուտ արդարադատ պատուհասէն, զոր տեսանեմ ցայգ 'ի տեսիլս անրջոց, երկոցունց կողմանց անհնարին աղէտս:

Երջ. Իսկ ընդէ՞ր բնաւ երբեք տատանեսցի արիական սիրտ արքայի: Ցառաջնումն անգ մարտին հանդէս արարին դիքն քում բարեկամաց՝ ընտրել, քննել և զմտերիմն քեզ կացուցանել առաջի: Արդ յումմէ՞ իցէ այդ երկիւղ, եթէ 'ի մէնջ...

Երդ. Ո՞ գիտէ թէ բարձի. և գաղտնի ակնկալութիւն յապստամբ յելուզակէ անտի ոչ սասանեցուցեն զառաքինութիւն սրտից թէ և զանյողդողդ: Եթէ խռովեալն այն ալևոր Արգամ զակատեցաւ զհետ ցանկութեան սրտի, միթէ երիտասարդացն ցրտասցի՞ արիւն յերակունս, եռալ զարտիւ և զանօրէնութեանն լեռնացուցանել ծուխ: Ո՞չ տեսանէք, զհա՞րդ թշնամին շուրջ մածեալ է զմեօք, և 'ի տանց անգամ ճամբար նոցին երևի. ա՜հ, ո՞չ աւանիկ զբռամբ արարին երեկ զամուրս հարաւակողմանն. և ալուխաբար լսեմ զի ելումուտ 'ի քաղաքս առնեն. նաև թարթել մի ական ոչ ինչ է նիազ որսալ յիմոցս:

Տր. Այդչափ երկիւղ, դիւցազունդ, քաջիդ նուաստութիւն և մեզ կարի եպերանք:

Միհ. Մեր արդէն տրտունջ 'ի մտի կայր՝ բողոք ունել առ քեզ վասն ուխտիցն զոր եդիք ապստամբացն, հրեշտակութիւն ընդ միմեանս խօսելոյ, բանագնաց լինելոյ. զի՞նչ, կամի՞ք իցեն արքայի իրաւախոհ լինել ընդ Մարին, և յամօթ առնել զուսերս մեր:

Երդ. Երկիւղ ոչ վատութեան է ծնունդ: Համարիցի՞ք զիս սիրել զկեանս անարգութեան և առանց թագաւորութեան. մոռացա՞յք քանի՞ց ըստացեալ է իմ զգահս. արիւն որդւոցն Սանատրկոյ, (զայլսն դուք ձեզէն յիշեցէք), տակաւին թխատիպ մածեալ երևի զորմովք ապարանիցն. ոչ այնպէս վարկպարազի ինչ դրդուեցուցանեմ ես 'ի գլխոյ աստի զթագն արքունի: Հրեշտակութեանդ ձեռն ետու ես հաւանութեամբ՝ զի ակներև լու 'ի լու ամենայն հրապարակիս լսելի արարից զանյեղլի խորհուրդ կամացս, ցուցից ուխտադրուժ տիրանենգ ապստամբաց՝ զաստ իշխանութեանս, եթէ ընդ ում 'ի կռիւ կացեալ է, և յամօթ արարից. ուսցին նոքա՝ զի թէպէտ և Երուանդայ տկարացին զէնք, այլ ոչ սիրտ. երբէք ոչ խոնարհեսցի նոցա այս սիրտ: Առ այս իսկ եկեալ է իմ այսր, և դուք ասա էք ամենեքեան. այժմ տեսանէք: Հուր անճարակ ճնացեալ շիջանի, ընդ անձին ոգորի. այլ 'ի հոտոտել լուցկեաց՝ թօթափէ շանթիս և բոցածաւալ յեթերս ձգտի հասանել:... Իսկ ընդէ՞ր է նոցա անագանել ցայս վայր. ո՞չ արդեօք անց զմեօք պայմանեալ ժամն. ոչ ունիմ ժոյժ, փութամ պատահել նոցա:

Զար. Ահաւասիկ, դիւցազունդ, Սմբատ և Արգամ ընտրելովք ոմամբք այսր դիմեալ գան:

Երդ. Ի դէպ հասին. սակայն զայս խռովութիւն երեսաց չկամէի ցուցանել նոցա. (Բազմի):

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՍՄԲԱՏ, ԱՐԳԱՄ և առաջինքն:

Սմբ. Ահաւասիկ մեք, Երուանդ, ըստ պայմանին զոր խնդրեցեր և ժամանակեցեր ընդ մեզ:

Երդ. (Յոտնէ) Զիա՞րդ. ես ժամանակեցի, ես խնդրեցի զձեզ. ես նախ խոնարհեցայ ընդ ձեզ. (Բազմի) փոխեա զլեզուդ կամ թէ մի՛ ընդ Երուանդ բարբառիր. ո՞չ դուք առաքեցիք առ իս նախ, և ես արքայաբար որպէս արժանն էր ժամ և տեղի սահմանեցի: Յարաժամ կամիք առագաստել զերկիւղդ:

Արգ. Եւ այդ քեզ շնորհեալ առ 'ի մէնջ. յօգուտ աշխարհիս զամենայն ինչ յանձն առնումք:

Սմբ. Եւ որպէս ըստ պայմանին երագեցաք առ քեզ, արագագոյն ևս ելցուք յերեսաց քոց՝ եթէ տակաւին նոյն Երուանդ իցես՝ որպէս երևիս:

Երդ. Ե՞րբ տեսեր դու փոփոխեալ զԵրուանդ. զծով 'ի ցամաք և զցամաք 'ի ծով կարասցէ ոք փոխել, զԵրուանդ յիւրմէն ոչ բնաւ: Բազմեցարուք, մի՛ յոտին կայք. աւասիկ և այսչափ խոնարհիմ ձեզ ծառայից. և այս ձեզ հաւաստիք անփոփոխութեան Երուանդայ:

Սմբ. Եթէ իբրև ծառայից հրաման տաս բազմելոյ, զայդ Սմբատ ոչ առցէ երբէք յանձն:

Արգ. Այլ և ոչ Արգամ. և այս մեր ոտնակապ պատգամաւորութիւն լիցի քեզ առհաւատչեայ մերոյ առ Արտաշէս փութապէս դարձին:

Երդ. Քաջ իսկ 'ի դէպ ձեզ այդ. ապա յոտին կացէք իբրև ծառայք ապաահարկուք (Սմբատ և Արգամ բազմին) ձերոյ արքայի, որում նենգեցիք. և այժմիկ ատանօր ժպրհեցայք համարձակել առ նա. թէ կամիք խօսեցարուք զոր ունիք, և թէ ոչ՝ Երուանդայ չէ ինչ փոյթ:

Սմբ. Սմբատայ ամենևին ոչ, եթէ այդպէս ար-

համարձեաց Երուանդ զօգուտ իւր. ծն, եկեսցուք աստի, քաջդ:

Արգ. Անսա ինձ, քաջդ:

Տր. Աղէ վայրիկ մի ևս, և լուիցուք զինչ օգուտ մեզ 'ի պատգամաւորութենէ աստի. մինչև ցայժմ զուր բարբանջէիք, վատութեան և վնասու բանիւք զմեզ ձանձրացուցեալ:

Սմբ. Որ միանգամ գահասիրութեան եռանդիւ հարեալ 'ի շահ անձանց եւեթ հայիցին՝ ոչ 'ի գաւառին, նոցուն բարբանջանք արդեօք թուեսցին: Մինչև մեր յարիւն հարազատութեան ներկեալ էր զսուսերս՝ առաքեցաք առ ձեզ բանիւք խաղաղութեան և սպառնալեաց, իջանել օգնել 'ի բռնակալ գահէ աստի, խնայել յարիւն ընտանեաց. դուք թքիք մերժեցիք զայս՝ բաղբաջանս իմն գրելով, զի տակաւին անփորձք ելեց իրացն՝ 'ի զօրութիւն աշխարհիդ վստահացեալ էր: Իսկ արդ զի ոչ միանգամ եւեթ զճաշակ առիք խաբէբայ յուսոյդ, մեր առ ձեզ դարձեալ նոյն բաղբաջանք են. թէ անարժէք՝ ընկալարուք:.... Սիրտ մարդոյ է 'ի մեզ, և արիւն նոյն՝ որ յերակունս մերոց անպարտ քաղաքակցաց և որ 'ի վիրաց նոցա գնան ճապաղիք. չհանդուրժեն աչք յաղթականացս հայել 'ի թիկունս և տեսանել զխակամբք ծածկեալ և արեամբք բոտորացեալ զկանաչութիւն լերանց և դաշտաց: Ա՜հ, մինչ մեր յարենէ՞ աստ ոռոգեսցի երկիր, յարենէ աստ մահու անմեղաց կենդանասցի՞ն տունկք, և սովին արեամբ կարմրասցի՞ն պտուղք. և ապա մեք, մեք իշխանք աշխարհիս անցեալ բազմեսցուք անդորր սրտիւ ուտել և արբենալ խրախամիտ 'ի նոսա՝ յարիւն համազգեաց. մինչ յարենէ՞ աստ անթառամ կանաչասցին դաշնիք բոլորեալ 'ի ճակատ յաղթողին. նա աւանիկ առաջին դաշնիք յաղթականք թացեալ յարենէ համազգեաց ծանրացեալ են 'ի գլուխս մեր, և ամաչեն կալ: Ա՜հ, Երուանդ, երդմնեցուցեալ զքեզ յաստուածս անմահս, 'ի քոյին արև, այս է որ զմեզ ած շարժեաց խոնարհել ընդ քեզ և յայս պատգամաւորութիւն, որում չէիր իսկ արժանի, ապա թէ ոչ....

Երդ. Ապա թէ ոչ զինչ, աղէ ասա, լուիցուք և զայդ սպառնալիս, իբրև ցայս վայր ներեցաք ձեզ: Զայդօսիկ մի՛ դուք առ մեզ բարբառիք, մեզ անկ է առ ձեզ: Թորգոմեանց կենդանի է թագաւորն, և 'ի գահոյս իւրում փառաւորեալ. ձեր սեփհական տեղի և տուն բնակութեան լե՛րինք և անձաւք. արիք ելէք 'ի սահմանաց թագաւորութեանս, ցրուեցէք զզօրն յիւրաքանչիւր տեղիս, զի և ես զթամ 'ի նոսա. և առեալ ընդ ձեզ զորդի հովուի Մարի՝ զոր կամիքդ թագաւորեցուցանել, մանաւանդ թէ թագաւորել, երթայք սուզարուք 'ի տաղաւարս ձեր և 'ի խրճիթս. մի՛ տարապարտ մանկազրաւ եղիցի հայր նորա: Ո՞չ ապաքէն նախ դուք ելէք գումարեցայք յիմ վերայ 'ի պատերազմ, և ես 'ի հարկէն բռնադատեալ՝ ըստ որում իրուանց ազգաց թելադրէր սահման՝ ձեռն 'ի զէն ձգեցի պաշտպանել դահուն արքունի յերեսաց ապստամբացդ: Զայդ մի՛ ակն ունիք ցորչափ Երուանդ զօդս զայս շնչիցէ: Ա՜հ, մեռայց նախ բիւր մահունս, ապա թէ Մար ոք վայրագ արեխապատ դարշապարօք յանդգնեսցի կոխել աղտեղել ըզգահ Հայկազանց:

Արգ. Ո՞յր արդ բարբանջանք իցեն բանք. տակաւին 'ի նոյն յամառութեան պնդեալ էք՝ հովիւ մի մար ասել զԱրտաշէս: Սակայն գիտեմ զի լեզուի սիրտ ոչ վկայէ. գիտեմ զի նա անդրուլ դատախազէ առ ձեզ, այն թէ Մարդ այդ վայրենի զիա՞րդ ընդ որդիս Դարեհի պատուեցաւ ամս ութ և տասն. զիա՞րդ Պարսիկք և մեծ կէս աշխարհիս ընդ նովաւ զինուորեցան. առ իմէ՞ Արգամ արդարասէր 'ի նորա կողմն հատաւ. մինթէ խաբեցաւ և Սմբատ՝ երկրորդս Արամեանց Ոդիսևս:

Երդ. Մի՛ ընդ վայր զրաբանէք. բազումք են 'ի վէպս յելուզակք՝ որ զորդիս իւրեանց կամ զօտարին ջանացան ամբառնալ 'ի գահ արքունի, զի և ինքեանք ընդ նոսին պաշտեսցին. սա՝ զի չունէր զանձն յառաջ արկանել իբրև արքայորդի իմոյ նախորդիս՝ ընդ խաբս գտեալ զՄար ոմն աղայ կամ թէ զոք յիւրոցն, բաջաղի, զի փառաւորագունի հասցէ բարձի և պատուոյ. փառամոլութիւն է ամենայն:

Սմբ. Սմբատ եթէ մեծութեան էր ցանկացեալ, ինքնին իսկ այժմիկ թագաւորեալ էր. որ զմանուկ մի ցայս վայր անծանօթ՝ կարաց թագաւորեցուցանել, ինքն դիւրագոյն ևս. ահաւասիկ լուար, և մեք լուաք. փոխեաց 'ի խորհրդոց այտի. կամ թէ....

Երդ. Հրամա՞նս որոտալ եկիք դուք այսր առաջի իմ, եթէ պատգամաբերք. առ դեսպանս գիտեմ զի և ինձ չէր արդեօք արժան այսպէս խօսել, այլ առ ապստամբս զինչ իցէ: Ե՞րբ թագաւորեաց Արտաշէս, ո՞ւր իցէ, տեսցուք և մեք զայդ թագաւոր: Սկիզբն բանից ձերոց օգուտ խոստանայր, և արդ զքսանամեայ խօսն յեղյեղէք դարձեալ. մի՞նչչափ անմիտ էք՝ կամ թէ զմեզ անմիտս եդիք՝ որպէս զի զամս քսան չկարել մեզ խորհել զուղիղն և ընտրել 'ի մէջ այդոցիկ: Հա՛պա, պատերազմ, պատերազմ. ցորչափ ձեռն կայ մեր և բազուկ, գիտեմք և սրտիւ մարտնչել. ժամ լիցի և վայրիկ մի դարձեալ զինուք խօսելոյ:

Սմբ. Սակայն զէնք այսպէս ոչ երկայնամտեսցեն. հա՛պա, պատերազմ. (շարժի գնալ):

Արգ. Ա՜հ, անսացէք. և երթիցո՞ւք դարձեալ կոտորել զանմեղ մարդիկ և արբենալ յարենէ նոցա. հապա, եկ, քաջդ, յանձն առցուք մեք խոնարհել սակաւ մի. աղէ դու, Երուանդ, վայրիկ մի անձին զգաց. տես զվնաս և զաւեր աշխարհիս, տես զքո վտանգ. յիշեա զի ոչ թագաւորութիւն քեզ, այլ դու շնորհեցար թագաւորութեան. գիտե՞ս, զի հայրաբար սէր և գութ բարբառի առ քեզ յիմ բերան. սակայն չկարեմ մատնիչ և դահիճ լինել իմոյ բնիկ թագաւորի. ահաւասիկ 'ի դիմաց նորա խոստանամք քեզ և զմասն մի աշխարհիս՝ տիրել խաղաղութեամբ ընդ ձեռամբ նորա....

Երդ. Երուա՞նդ ընդ ձեռամբ այլոյ (յառնէ ցասմամբ). չարանենգ նենգաւորք, թէ և զերկին և զերկիր շնորհիցէք ինձ՝ ոչ առից 'ի ձեռաց ատելեացդ. ունիմ ես, և գիտեմ պահպանել զիմս. 'ի բաց կացէք յաչաց իմոց. յուսացի՞ք 'ի վատութիւն հրապուրել զԵրուանդ. և ոչ քայլ մի ոտին թողում ձեզ յաշխարհէ աստի, բայց

որչափ թէ գերեզմանի միոյ. Հայոց չէք այլ բնիկ թագաւոր, աՀաւասիկ ես։

Սմբ. Սակայն յումմէ՞ առեր զթագդ զայդ. ո՞վ զքեզ 'ի գահ այդր բազմեցոյց։

Երդ. Դուք ինքնին, նախարարք աշխարհիս քան զքեզ լաւագոյնք։ Նա աւանիկ ոչ ոք 'ի մարդկանէ. թագաւորք յԱստուածոց կարգին և յԱստուածոց ընկենուն. նոքին են մեր հովանի։ Ահա շուրջ զինն և Հռոմոց կայսերք վեց՝ զիս ծանեան ամս քսան։ Գիտեմ և ես, և 'ի հեռուստ տեսանէի զառագաստեալ զմրմռեալ ոխութիւն սրտից. առեցեր զիս՝ զի ոչ 'ի ձեռանէ քումմէ իբրև 'ի թագադիր ասպետէ ընկալայ ես զթագս. սակայն ո՞ կացոյց զքեզ յիշխանութիւնդ։

Սմբ. Հայք համօրէն։

Երդ. Եւ զԵրուանդ նոքին եդին թագաւոր։

Սմբ. Որ եդ՝ արդ կամի հանել. իսկ զիս պահէ յիշխանութեանս։

Երդ. Նովին իսկ զի առանց քո պսակեաց զիս, ընկէց արհամարհեաց զքեզ։ Իսկ ո՞ այն՝ որ ընկենուցու զիս 'ի գահէ աստի, և ոչ նախ ինքն ընդ ինև ձմլեսցի. ես ոչ զոք տեսանեմ, բայց 'ի ձէնջ յապստամբացդ, և որ ընդ ձեօք են դիւթեալ խաժամուժ։

Արգ. Ա՛հ, ո՛չ մեք միայն, ոչ. աղէ միանգամ Երուանդ և շուրջ զքև հայեաց, չեք ոք հարազատ որդի Թորգոմայ՝ որ ոչ ցանկացի թօթափել զլուծ բռնաւորաց. թէպէտ եղբայր հանդիպեսցի լինել, թէպէտ որդի. երկիր և 'ի քոյոց այտի յորս յուսացար։

Երդ. Բռնաւո՞ր է Երուանդ. եթէ այդպիսի ինչ ոք էի՝ երկնչէի արդեօք, և ձեր այժմիկ չէր շունչ 'ի հագագի յօդել առաջի իմ բարբառ. սպառնալիք ձեր զգուշութիւն ածեն զինև, երկիւղ և ոչ մի։ Թէպէտ և երկիր ամենայն ծննդովք, և աստեղք 'ի բարձանց յիմ վերայ ճակատեսցին, Երուանդ ոչ ինչ զանգիտէ. արքայից դէք են դատաւորք։ Կարկեցայք, և 'ի տանէ իմմէ 'ի բաց գնացէք։

Սմբ. Այլ յաստեղս անդ և նախնին մեր ճակատագրեալ է Հայկ. գիտացէ նա զիւրոյ աշխարհին խնդրել զվրէժ. և որպէս երբեմն յառաջին բռնաւորէն՝ և արդ նոյնպէս թեթևացուցանել զերկիր. հա՛պա, երթիցուք։

Արգ. Ա՛հ, ակն իմ քամէ արտասուս ընդ եղկութիւն և ընդ տառապանս աշխարհիս. (Ելանեն)։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԵՐՈՒԱՆԴ, ԵՐՈՒԱԶ, ՏՈՒՐ, ՄԻՀՐԱՆ, ՋԱՐԵՀ։

Երդ. Բռնաւո՞ր եմ ես... 'ի վերայ ամենայն երախտեաց և բարեաց մարդասէր կամաց բռնաւո՞ր է Երուանդ։.. Երկեայց և յիմոց աստի՝ յորս յուսացայ... ո՛չ, ոչ կարեմ հաւատալ... սակայն մի՞ եթէ.... ո՞ գիտէ։

Տր. Դիւցազունդ, անվեհեր արութեանդ, որում և արդ իսկ ականատես եղեալք՝ ոչ 'ի դէպ այդ կասկած տարակուսի. մինթէ այդպէս հաւատալ արժան իցէ նենգախօս բանից թշնամւոյ։

Միհ. Այս իսկ էր զոր ասաց երբեմն արքայ, եթէ հնարին նոքա հրապուրել զմեզ. և զի՞նչ այլ էին բանք Արգամայ, քան թէ խորամանկ արուեստագիտութիւն 'ի պղտորել զսիրտս միամտեալս առ քեզ։

Երդ. Ոչ ամենեքին նոյնպէս ծանօթ են ինձ։ Հի՞մ լռեալ կաս դու, Կոռնակ, չբանաս բերան։

Երզ. Եւ մինթէ ցայս ժամ չի՞ք իմ բնաւ խօսեալ. որոց շրթունք երագունք են 'ի խօսել՝ ձեռք 'ի գործ դանդաղեսցին. զսրտի և զբազկի բարբառ խնդրեսցէ յինէն արքայ։

Երդ. Քաջ է. զայդ ոչ 'ի քէն միայն, այլ և յամենեցունց 'ի ձէնջ խնդրեցից. աՀաւասիկ աստուածատուր սուսեր արքունի. հա՛պա, յառաջ մատիք, զօրավարք քաջք և իմ աւագ նախարարք, հիմունք գահուս Պարթևաց. արքայն ձեր 'ի ձեզ է ապաստան. աշխարհս առ ձեզ կողկողի փրկել յապստամբ մոլեաց անտի. վեհագուն ոգիք ձերոց նախահարց՝ զձեզ աղերսեն յերկնից կամարաց, պահել անարատ զգահս նոցա 'ի սպառնալեաց աստի նորուն անարգուաց։ Աղէ տացէ ինձ աստանօր իւրաքանչիւր երդումն ուխտի անխզելի կապոյ միաբանութեան 'ի վերջին պատերազմիս՝ որ զերկաքանչիւր կողմանց ընդ հուպ որոշեսցէ վիճակ։ Գործ մի մեծ կատարեսցուք այսօր. առեալ միանգամ 'ի ներքս զամենայն աւագանին զանօրէն ապստամբացդ՝ ըմբռնեսցուք զնոսա 'ի ծուղակս մեր. սատակմամբ կարճեսցուք 'ի լուսոյ աստի՝ որում չեն արժանի։ Մի ինչ զանգիտիցէք խղճիւ. նոքին նախ ուսուցին մեզ զայդ. զնենգութիւն վանել նենգութեամբ արդար և հաւասար զէնք են. արքայն ձեր է որ հրաւիրէ զձեզ. սուսեր գահուն արքունի մեծ է յոյժ՝ ծածկել զամենայն լուտանս, և ճաճանչ թագի և ծիրանեաց՝ փարատել զամենայն խաւար. հապա տացին սուսերք,...

Տր. Միհ. Ջար. (Մէրկայշէալ դուրս) Աւասիկ մեք։

Տր. (Մէկուսի) Ջևանալ արժան է։

Երդ. ... և որ անկցի ոք յուխտէ աստի, այս սուսերք նախ 'ի կողս նորա...

Երզ. Ա՛հ, անսա, դիւցազունդ. սիրտ իմ անկաւ. ձեռն իմ ոչ ձգի յառաջ. ո՞վ խոստումն։

Երդ. Իսկ զի՞րդ։

Տր. Բա՛բէ։

Միհ. Հրաժարէ՞ Կոռնակ։

Երդ. Կոռնակ նենգէ՞ ինձ։

Երզ. Ներեա ինձ, դիւցազունդ, խնայեա 'ի տագնապ սրտիս. դու ինքնին գիտես զսերտ մտերմութիւնս իմ և զնախանձ սրտիս և զվստահ կամակարութեամբ 'ի վրէժ քինու փառաց քոց յարենէ թշնամեացդ։ Սիրտ իմ և կեանք և արիւն՝ քո է ամենայն, խնդրեա զոր կամիս, սակայն զայդ երդումն անցո յինէն, մանաւանդ թէ և 'ի քէն ևս. սիրտ Երուանդայ մինթէ նուաստասցի՞ յայդ վատութիւն՝ խառնել նենգութիւն ընդ արութիւն քաջութեան։ Ոչ որ ինչ էրն Կոռնակ երբեմն, նոյն և այժմ է. բայց 'ի մտերիմ սիրոյն և յաննենգ հաւատարմութենէն առ տէրդ իմ արքայ՝ որ ինչ արտաքոյ մնայ այսոցիկ՝ այլ ինչ է բովանդակ։

Երդ. Ա՛հ, զի՞նչ. սիրտ իմ... ոչ կարեմ ցասնուլ... սրտմտութիւն հեղձուցանէ զիս։ Ա՛յսպէս դու, Կոռնակ, հատուցանես սրխտուր.

այր մի նորամուտ եկիր յարեցար 'ի մեզ. մերով ընտանի արդարութեամբս պսակեցաք զքո արութիւն, և 'ի դաս աւագանւոյն ընդ մտերմաց մեր կարգեցաք. և այժմիկ... ա՜հ, և իմ կախարդեալ էին աչք հայել 'ի գնացս քո. այժմիկ անձին զգամ, առ ի՞նչ էր զոր սակայն տեսանէի երեսացդ հատանել, մարմնոյդ երերել. զոր և ծածկել կամելով խուսէիր յինէն. անօրէնութիւն ոչ հանդարտէր կալ առաջի աչաց Երուանդայ. և եթէ երբէք ըմբռնէիր՝ զաչս 'ի գետին բեւեռեալ անմռունչ յոգւոց հանէիր. աղէ ո՞չ սիրտ քո վկայէ այսոցիկ։

Երզ. Հա՛պա դիւցազունդ, զարիւն իմ խնդրես, աւասիկ է սիրտ իմ անպատսպար. հա՛ր, մի խնայեր. հար 'ի մարմին և թող ինձ ողջ զհոգի, և մի կասկածանօքդ գիշատեր չարաչար։

Երդ. Դու ինքնին ընտրեա քեզ զարժանն։

Երզ. Ընտրեցի։

Երդ. Զի՞նչ։

Երզ. Մեռանել։

Երդ. Եւ արժանի իսկ ես, նենգող դաւաճան (հանէ զսուրն). սակայն զի՞ գործեմ. ով դիք, օգնեցէք. Էհ.. (կամի հարկանել)։

Միհ. Խնայեա դիւցազունդ, մի...

Երզ. Աղէ ընդէր դանդաղես. ո՛վ այն որ արդէն լուցաւ։

Երդ. Գթութիւնս, ա՛յ անագորոյն. ով դիք, զի՞նչ իցէ որ զիմն տագնապէ։ Մի՞ եթէ զառաքինութիւն կորուսանիցեմ ընդ վայր. մի՞ եթէ արդարութիւն խօսեցաւ 'ի նմա, սոսկացաւ 'ի նենգութենէ։ Բռնաւո՛ր բաղդ. զիա՞րդ և ես ոչ կարեմ սիրել այսպէս զառաքինութիւն. հարկ է վայրիկ մի մտանալ զնա. (ելանէ ընդ Տօրայն և Զարէհի)։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՄԻՀՐԱՆ, ԵՐՈՒԱԶ։

Միհ. Աղէ սիրեցեալդ իմ Կոռնակ, մի՞ թագուցաներ յինէն, զի՞նչ իցէ...

Երզ. Առաջի զամենայն. առ այժմ մի ինչ այլ բանից սպասեր. եթէ սիրես զիս՝ թոյլ տուր ինձ վայր մի խորհել առանձինն։

Միհ. Ա՜հ, սիրելիդ իմ, խորհեա քաջ զօգուտ քո. դառն է ինձ կեանքս, եթէ այդպէս դու կորուսանիցես զքոյդ. (ելանէ)։

ՏԵՍԻԼ Է.

ԵՐՈՒԱԶ

Եթէ յայտնեմ, անշուշտ յանժամ կորուսից։ Զի՞նչ լինիցի յորժամ լուիցեն Հայք ամենայն եթէ Երուազ մատնիչ եղև քրմութեանն, առ ոտն եհար զդիս. ա՜հ, մահ է աներկբայ. մեռայց, այլ գոնէ մի՛ իբրև դիցն անարգու։... Այլ միթէ չկարեմ սակել և եթ, թէ հայրն իմ է յաւագանին անդ թշնամեաց, ա՜հ ոչ. քննութեանն ոչ ունիմ տանել. իսկ արդ զի՞ գործեցից... ո՞չ կարեմ հարցանել ինչ զԱմբատ... 'ի քաղաքի՞ ատտ... մեռայց կամ ստուգեցից հաւաստի՝ արդարև հայր մեր անդ 'ի բանակի՞ն իցէ, և ո՞. մանաւանդ որ տագնապէ զիս՝ ո՞ արդեօք իցէ նախարարն այն զոր սպանի ես յանծանօթս 'ի խառն մարտի. կենդանի՞ իցէ, հա՞յր մեր եթէ այլ ոք. հա՛պա, փութացայց։ Այլ նախ տեսից՝ մի գուցէ խաբիցիմ, միւսանգամ ընթերցայց զթուղթս. (կարդայ). Մաժա՜ն ոմն ծնաւ զմեզ յԵրուանդայ... 'ի բանակի՞ անդ է ընդ Արգամայ... հրամա՜ն ետ սատակել զմեզ... է՞ մեր և եղբայր մի այլ երրորդ... Ներսեհ ոմն առ տարաւ զնա։ Զի՞նչ այս աղօտ նշմուրթիւն. ո՛վ դիք, որ չնչեցիք 'ի մարդ զսէր բնածին, զձեզ աղերսեմ, 'ի ձեզ անկանիմ, եթէ գուցէ ոք ապաւէն անմեղութեան։

Վերջ Ա. Արարուածոյն։

Բարոյական և քաղաքական տնտեսութիւն։

(Տես երես 7)

Ե. ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Աղքատ մարդու մը աւուրչէքը, կամ անհատ մը որ հարիւր հազարի աշխատութեան շահ կ'ընէ։ — Բաժանումն աշխատութեան։

Գաղղիոյ ամեն կողմէն եկած նոր լուրերը հացի նուազութեան պատճառած վախը կը պատմէին. ամենուրեք ցորենին գինը երագապէս կը բարձրանար, և արդէն այն սղութեան հասեր էր՝ որ ապրիլը դժուարին էր նոյն իսկ այն գործաւորաց համար, որոնք զբաղեալ ըլլալով շարունակաբար մի և նոյն ռոճիկը կ'ընդունէին։ Բայց արդէն իրաց բռնութիւնը քանի մը ճարտար արուեստից մէջ նուազեցուցեր էր այս ռոճիկները։ Շատ գործանոցներ 'ի կալս թողեր էին իրենց աշխատութիւնը, և օր ըստ օրէ նորանոր գործատանց փակուիլը կը լսուէր։

Դեռևս բան մը չէր հանդիպած 'ի Միրըպոյ և ոչ 'ի շրջակայս, ուր հունձք քիչ մը նուազ ձախորդ եղեր էր քան ինչ որ ուրիշ նահանգաց մէջ։ Դարբնոցք ինչուան այն ատեն իրենց գործունէութիւնը յառաջ կը վարէին և երկաթի ճանապարհաց պատճառաւ զար-